

“ІСКРИ ВОГНЮ ВЕЛИКОГО”
(конспекти двох виступів професора Івана Денисюка)

Лариса БОНДАР

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури ім. акад. М. Возняка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: bondarlarisa25@ukr.net*

Порпаючись у власному архіві, незнароком натрапила на два конспекти доповідей професора Івана Оксентійовича Денисюка на Франківському семінарі “Перехресні стежки”. Перший виступ – “Про жанрову систему в прозі І. Франка” – відбувся 1 грудня 2005 р., другий – “Баладні мотиви в прозі та драматургії І. Франка” – 30 вересня 2008 р. Ні один, ні другий тексти не ввійшли до Денисюкового чотирикнижжя, проєкту, ініціаторам і виконавцям якого належить наша довічна вдячність, позаяк зібрано тут під одним дахом праці, що віддзеркалюють зримий образ одного з найбільших українських літературознавців другої половини ХХ століття. Шкода, що цього не зуміло усвідомити авторитетне журі Шевченківського комітету, не допустивши до конкурсу цих багатоцінних томів, прикрившись якимись абсолютно безглуздими бюрократичними аргументами. Тому тоді, коли буде складено колись список авторів, яких поважний ареопаг не зволив удостоїти чести бути Шевченківськими лавреатами, на чолі з Юрієм Щербаком, Андрієм Содоморою (а такий список неодмінно колись буде створено водночас із реєстром корнійчуківсько-козаченківських недостойних достойників, що поруч із Шевченком не мали б і близько стояти!), то в ньому І. Денисюка навіть не буде, бо ж його не допущено до конкурсу, як колись І. Франка до кафедри у Львівському університеті. Та дарма. Це вже щастя, що маємо ці чотири книги. Та чи вони охоплюють весь огром творчості непересічної особистості? Тут зібрано друковані праці, а скільки лишилося рукописів, зокрема текстів лекцій, читаних студентам упродовж десятиліть – з історії та теорії літератури, франкознавства, фольклористики. На жаль, архів професора І. Денисюка перебуває в руках родини, яка досі належно не подбала про публікацію неоціненних матеріалів. Тож мусимо подбати про це ми, вдячні професорові учні й послідовники. Спочатку я вагалася: чи такі-от “непричесані думки” – хай і великої людини – мають право на існування? Та мій попередній досвід публікації подібних матеріалів ствердив на думці, що це корисно й навіть необхідно. Зокрема, була приємно подивована, натрапивши на посилання на свою публікацію в монументальній праці

Миколи Легкого “Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці”, яка разом із не менш монументальним дослідженням Валерія Корнійчука “Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поетики” утворюють такий конгеніальний дует (поезія + проза), що мав би перерости надалі в могутню симфонію франкознавчих праць із царини драматургії, критики, літературознавства, фольклору, публіцистики, епістолярію...

Отож уважно пригляньмося до двох досі неопублікованих Денисюкових текстів. Відразу застерігаю (щоб уникнути можливих розчарувань): багато в них недовомленого, незрозумілого, такого, що наразі не піддається розшифруванню. Наприклад, що таке роман-ріка, про який у Гребінки (!?) написано – і тут же: “Коріння дуба, що не вміщається в вазонку”? Чому “Талицькі образки” від Барвінського (якого?). Із якої пісні рядок: “Летіла зоря та й розсипалася” (скільки тут поезії!), – з яким асоціюється процес витворення роману “Не спитавши броду”? Професор двічі звертається до сюжету балади, у якій чоловік тікає від жінки до коханки, а коли жінка з дітьми його наздоганяє, перетворюється на камінь. Що це за балада? Далі: у якому з Франкових романів ідеться про снохацтво й інцест? Хто такий німець Кляйн, що порівнював новелу з іншими жанрами, зокрема з баладою? Яким чином причетні до визначення поняття “балада” вагабунди? Може, Юрій Андрухович знає? І чи не найзагадковіший абзац: “Публікація першої балади зробила переворот у науці. Не розпалив дров, а розпалив романтизм (друг палив)”. Що за балада? Що за друг? І чий? Може, мова йде про Байрона й Шеллі? Хто знає, чи вдасться колись розшифрувати ці геніальні недовомки (сказане лишиться несказаним?), та вони завжди вражатимуть своєю таємничою оригінальністю, інтригою, загадковістю. Тож хай ідуть до читача ці непричесані думки, ці бризки шампанського, яке так любив Професор до певного часу, ці перла багатоціннії, ці “іскри вогню великого” “отак, як є”, знову ж за геніальною Ліною Костенко, яка, на відміну від деяких наших сучасників, оцінити Денисюка зуміла – “як належить”!..

Іван Денисюк

Про жанрову систему в прозі Івана Франка

(виступ на семінарі “Перехресні стежки” 1 жовтня 2005 року)

Що таке жанр? Теоретичний модуль творів типологічного ряду, що сублимує в собі...

Жанрова форма, зорієнтована на певний тип змісту.

Жанровий матеріал – романний, баладний etc. Роман – багато сюжетних ліній, персонажів...

Романна ідеологія. Ідеологема – новелістична ідея.

Роман-ріка – у Гребінки написано: коріння дуба, що не вміщається в вазонку.

Баладна ситуація – удав напав на крокодила... Невідповідність у зорієнтованості змісту і форми.

Жанр – категорійна система.

Одна дівчина, не “войсько дівоцьке”...

Свій конгломерат жанрів має кожен письменник.

Певна мікросистема. У Франка О. Білецький – вісім тематичних циклів. Свій

метод – науковий реалізм – всебічність студій галицького биття. “Лєсишина челядь”. “Галицькі образки” – від Барвінського. Всебічність охоплення життя. “Ругон-Маккари”. “Божественна комедія”. Превалуючий жанр – мала проза. Перший цикл “Борислав” – твори великого і малого жанру. “Борислав сміється”... “Яць Зелепуга”. Планети, навколо яких кружляють сателіти – новели.

У циклі тюремної проблематики нема великого твору (“Івась Новітний”), але якщо твори з кримінальним сюжетом, то тут “планети” – “Основи суспільности”, “Для домашнього огнища”.

Твори про хід виховання. Роман виховання. Нема оповідання виховання. Бо виховання – це процес. А оповідання – епізод. Роман виховання у новелах, навіть коли б не було планети “Не спитавши броду”... “Летіла зоря, та й розсипалася”: вчені зібрали з черепків роман – її [мабуть, реконструкцію роману] зробив М. Возняк, присвоїв Г. Вервес.

У “Бориславі” індивідуальний герой губиться, герой – маса. “На роботі”, “Вівчар” – ізолює героя від ширшого соціуму; штольня душі ріпника. De profundis душевної штольні. Нескромне зеренце новизни – сполучені жанрові посудини Франкової прози. Інтертекстуальність зв’язків. Образ Германа Гольдкремера. Герман перекочує з цілою сім’єю. Псевдороманний герой – (Готліб). “Лель і Полель” – “Перехресні стежки”: мігрує ідея праці для загального добра, мігрує Регіна. “Домашня гуска” – Регіна Киселевська. Шатенка Киселевська і блондинка Твардовська. Химерні романи. Спільність типу сюжету. Химерність “Леля” шокувала Драгоманова. Баладний сюжет. Дві блондинки (сполучені посудини). Закохуються в одну дівчину. Люба-згуба – за Федьковичем. Баладна ситуація безвихідна, вихід у безвихідь. Чоловік не любить жінки, тікає до коханої, жінка з дітьми наздоганяє, він перетворюється в камінь. “Легше каменем лежати, ніж мені з дітьми мучитися”. Стефаник – “Лесева фамілія”. Теж безвихідна ситуація. У баладі кожен має рацію. “Перехресні стежки”: Регіна Киселевська – твердість Твардовської.

“Борислав сміється” > трилогія + “Навернений грішник”. Листаж. 30 сторінок – оповідання, більше – повість. “Інститутка” – 40 сторінок. “...Грішник” – 60 сторінок. “Воа...” – 80 сторінок. Психологічна проблема промислової гарячки. Швіндель, обман. Сімейна повість. Сім’я вигибає. Психологічна студія алкоголізму. Відгалуження сюжетної лінії – образ священика і шинкаря. Іван Півторак.

Матій реставрує подробиці його останнього дня. Лінія – сім’я капіталістів – рятує повість від публіцистики і схематизму. Бенедьо не їсть, не п’є, а думає про загальне добро. Радюк їсть вишні і залицяється до дівчат (Драгоманов). Дуже гарно їсть і дуже гарно залицяється. Не їсть, не п’є, як і Павло Власов у найнуднішому романі “Мать” [Горького]. Лінія єдності. У “Петріях” селянин не може витримати у боротьбі проти шахраїв. “Вносити роздор” (Кирилюк)? Снохацтво? Інцест? “Romans współczesny”.

Т. Пастух обґрунтував 5 романів: [“Петрії і Добошуки”, “Борислав сміється”, “Лель і Полель”, “Не спитавши броду”, “Перехресні стежки”]

“Для домашнього огнища”, “Основи суспільности”...

Повісті “Триць і панич”, “Маніпулянтка”. Трилогія: “Воа”, “Борислав”, “Навернений грішник”.

Польська класифікація – нема повісти.

Драматичний тип роману, а не епічний. Інтенсифікація часу (“Для домашнього огнища”, “Основи суспільности”). Ніч. Злодійство, зґвалтування, вбивство. Суцільна напруга. Драматичний сюжет.

Сконцентрований роман.

Франко – новеліст. “Романи нудьги”. “В пошуках утраченого часу”.

Робітничча тематика – явище в світовій літературі. Індустріальний роман. Закономірна тема.

Іван Денисюк

Баладні мотиви у прозі та драматургії Івана Франка

(виступ на семінарі “Перехресні стежки” 30 вересня 2008 року)

Філософія новели. Філософія балади. Особливий жанр. Визначення немає. “Словник фольклорних жанрів”¹ – стаття М. Чернопиского. Проблему жанру оминає. Німець Кляйн порівнює новелу з різними жанрами, зокрема з баладою. Незвичайна подія – у баладі більша незвичайність, сягає аж до фантастики; у новелі, коли більше фантастики, то це вже казка. “Новела – це одна незвичайна подія, що сталася” (Гете). Балада не завжди фантастична (про Бондарівну). Набір мотивів. О. Дей. Ф. Колесса: пікантний сюжет, подія. Балада зображає не подію, а колізію. Це демонстрація крайньої екзистенційної ситуації, безвихідність або вихід у безвихідь. Майже всі українські балади трагічні. Але є й “Твардовський”. Анекдот, а не балада. Нема трагізму. Чи є в світовій баладі гумористичні сюжети? У шотландських і староанглійських баладах. Є щасливі закінчення, як у казці.

Найдавніша – “Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?” У “Слові...” – “Плач Ярославни”.

Вагабунди². *Valage*. Танцювали, співали. “Ішов до лісу темного відважний гайовий”. На кожному національному ґрунті інша. Шотландська довга. “Катерина” – синтез балади й поеми. Марта Дах. Польська – у баладі злочинець покараний. Не завжди. Чоловік перетворюється на камінь. Невирішальна ситуація. “Маруся Чурай” Ліни Костенко. Стефанік – “Лесева фамілія”.

Публікація першої балади зробила переворот у науці. Не розпалив дров, а розпалив романтизм (друг палив).

“Баляди і розкази” І. Франка, видав Б. Тихолоз.

“*Romantyczność*”, про яку він [Б. Тихолоз] не пише. “*Miej serce i patrzaj w serce*”. Підсвідоме в романтизмі. Стаття Л. Петрухіної.

Мотив поліандрії. “Тройзілля” – про трьох, що закохалися в одну дівчину.

¹ Науковець мав на увазі книгу: Українська фольклористика. Словник-довідник / укладання і заг. редакція М. Чернопиского. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.

² Вагабунда (від лат. *vagabundus* – “мандрівний, блукаючий”) – людина без постійного місця проживання і без визначених занять; бурлака, бродяга, мандрівник. Ідеться про їхню причетність до балади.

“За рекою на горі”. Три чоловіки увечері. “Хуторок” [“жорстокий” романс на слова О. Кольцова].

Драгоманов. “Нові пісні про громадські справи”.

“Полюбил Андрюшенька Парашку”... “Маруся й відповідає: “Я умерла, ніззя”.

Балада як пружина, можна розтягати як завгодно.

“Лель і Полель”. Коріння баладне. Два брати закохуються в одну. Вона їх шантажує. Невиліковне засліплення.

“Перехресні стежки”. Зустріч Рафаловича з Регіною після розлуки. Голова не влазить у вельон. Сон – дараба.

Балада “Керманич”.

“Із днів журби” – переспівує мотив сну. Подав в “Акордах”. “Над широкою рікою”. “Надсянська легенда” – се мого серця драма.

Рафалович вилікувався від засліплення. “Амок” С. Цвейга. Засліплення, одержимість.

Підприємці, гарячка.

“Украдене щастя”. “Пісня про шандаря”. Це балада. Засліплення в “Батьківщині”. Олітературнення балади в багатьох творах.

У 1914 році переклад північноатлантичних балад.

Шість книг Чайлда, дуже дороге видання. Драгоманов не міг купити. Леся сказала львів'янам, вони йому купили.

Новела і балада – це те, чим може похвалитися українська культура.

О. Дей не має генологічної свідомості.

Балада – одна із форм відкритої літератури.

Поліструктурна творчість. Поліжанрова (Скоць).

Б. Тихолоз перший раз похвалив І. Франка і сказав, що він це зробив краще, ніж Пушкін. “Шильонський узник”.

Жанр світової літератури.

Глибини людської екзистенції.

Фантастика – це вираз підсвідомості. Підсвідомість створює фантастику.

Г. Нудьга – розчарований.

“Кучерявий Марко ходить по ярмарку”... [Це початок жартівливої пісні: “Кучерявий Марку, ходиш по ярмарку”. Так Іван Овксентійович кпив собі з Миколи Легкого].

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2021

Прийнята до друку 15.11.2021